

ילמד ענוים דרכו - שנה א

שינויים בימות המשיח (א)

הרב רן כלילי

1. ויקרא כו, ג-ו

אם בחוקותי תלכו ואת מצוותי תשמרו ועשיתם אתם, ונתתי גשמיכם בעתם, ונתנה הארץ יכולה ועץ השדה יתן פרוי. והשיג לכם דיש את בציר ובציר ישיג את זרע ואכלתם לחמכם לשבע וישבתם לבטח בארצכם. ונתתי שלום בארץ ושכבתם ואין מחריד, והשבת חיה רעה מן הארץ וחרב לא תעבר בארצכם...

2. ישעיה יא, א-ט

ויצא חוטר מגזע ישי ונצר משרשיו יפרה. ונחה עליו רוח ה'... וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ, ועגל וכפיר ומריא יחדו ונער קטן נהג בם. ופרה ודב תרעינה יחדו ירבצו ילדיהן, ואריה כבקר יאכל תבן. ושעשע יונק על חר פֶתֶן ועל מאורת צפעוני גמול ידו הדה. לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי, כי מלאה הארץ דעה את ה' וכמים לים מכסים.

א. מחלוקות האמוראים

3. ברכות לד, ב

אמר רבי חייא אמר רבי יוחנן: כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא למשיא בתו לתלמיד חכם ולעושה פרקמטיא לתלמיד חכם ולמהנה תלמיד חכם מנכסיו, אבל תלמידי חכמים עצמן: "עין לא ראתה - לזהים זולתך".
ואמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא לימות המשיח, אבל לעולם הבא "עין לא ראתה - לזהים זולתך".
ופליגא דשמואל, דאמר שמואל: אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכויות בלבד, שנאמר: "כי לא יחדל אביון מקרב הארץ".

4. מהר"ל בחידושי אגדות לסנהדרין

הנה לדעת ר' יוחנן יהיה נוהג בזמן ההוא בדברים יוצאים חוץ ממנהגו של עולם הטבעי. וזה מפני כי לימות המשיח יהיה אל הש"י חיבור גמור אל עולמו... וכל הנביאים שהתנבאו על דברים שאינם טבעיים לימות המשיח התנבאו. אבל שמואל סבר כי לימות המשיח יהיה נוהג על פי טבעו רק כי מפני שהוא ימות מלך המשיח שיהיה מולך על העולם לא יהיה שעבוד מלכויות.

5. יז רמ"ה לסנהדרין

הילכך על כרחיך הנך חידושי כולהו דכתיבי בקראי לעוה"ב כתיבי.

6. סנהדרין צא, ב

רב חסדא רמי: כתיבי: "וחפרה הלבנה ובושה חמה (=יומעט אורם) כי מלך ה' - באות" וכתיבי: "והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים"? לא קשיא, כאן לימות המשיח (=יוגדל אורם) כאן לעוה"ב (=יוכהה אורם מרוב אורם של הצדיקים).
ולשמואל דאמר: אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שיעבוד מלכויות בלבד? לא קשיא, כאן במחנה צדיקים כאן במחנה שכינה.

ב. פסק הרמב"ם

7. רמב"ם הלכות מלכים יב, א-ב

אל יעלה על הלב שבימות המשיח יבטל דבר ממנהגו של עולם, או יהיה שם חידוש במעשה בראשית, אלא עולם כמנהגו הולך.
זוה שנאמר בישעיה: "וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ" - **משל וחידה**. עניין הדבר, שיהיו ישראל יושבין לבטח עם רשעי העולם המשולים בזאב ונמר. שנאמר: "זאב ערבות ישדדם ונמר שוקד על עריהם", **ויחזרו כולם לדת האמת** ולא יגזלו ולא ישחיתו אלא יאכלו דבר המותר בנחת כישראל שנאמר: "ואריה כבקר יאכל תבן".¹
וכן **כל כיוצא באלו** הדברים הכתובים בעניין המשיח - **משלים הם**. ובימות המלך המשיח יודע לכל לאיזה דבר היו משל ומה עניין רמוז בהן (עיין לקמן באגרת שהרמב"ם מציע פרשנויות נוספות). אמרו חכמים: "אין בין עולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכויות בלבד"....
ובאותו זמן לא יהיה שם לא רעב **ולא מלחמה** ולא קנאה ולא תחרות. שהטובה תהיה מושפעת הרבה **וכל המעדנים מצוין כעפר**. ולא יהיה עסק העולם אלא לדעת את ה' בלבד.

ג. הקושי ברמב"ם

8. רמב"ם הלכות תשובה ח, ז

כבר הודיעונו חכמים הראשונים, שטובת העולם הבא אין כוח באדם להשיגה על בוריה, ואין יודע גודלה ויפיה ועוצמה, אלא הקב"ה לבדו. **ושכל הטובות שמתנבאין בהן הנביאים לישראל, אינן אלא לדברים שלגוף - שנהנין בהם ישראל בימות המלך המשיח**, בזמן שתחזור הממשלה לישראל. אבל טובת חיי בעולם הבא אין לה ערך ודמיון ולא דימוה הנביאים, כדי שלא יפחתו אותה בדמיון. הוא שישעיהו אומר: "עין לא ראתה - לוחים זולתך יעשה למחכה לו", כלומר: הטובה שלא ראתה

¹ חזר והסביר את דבריו במורה נבוכים ח"ג, י"א: "כי בידיעת האמת מסתלקות האיבה והשנאה ומתבטלת פגיעתם של בני אדם זה בזה. הוא הבטיח זאת ואמר: "וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ..." אחרי כן נתן סיבה לזאת ואמר שהסיבה להסתלקותן של האיבות, הסלידות ההדדיות, וההשתלטויות האלה היא שבני אדם ידעו אז את אמיתותו של ה-ל, ואמר: "לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ דעה את ה' וכמים לים מכסים".

דף מקורות

אותה עין נביא, ולא ראה אותה אלא -לוהים - עשה אותה ה-לוהים לאדם שמחכה לו. **אמרו חכמים: "כל הנביאים כולם לא נתנבאו אלא לימות המשיח, אבל העולם הבא - עין לא ראתה -לוהים זולתך".**

9. הערות הגרי"ש אלישיב למסכת ברכות

מצינו בזה סתירה בדברי הרמב"ם... ועיין באמרי נועם להגר"א סוף פ"ק שיישב שאלו ואלו דברי אלוקים חיים, ובפ"ט דיבר הרמב"ם על ימות משיח בן יוסף שאז אין ביניהם אלא שעבוד מלכויות, ובפ"ז דיבר על ימות משיח בן דוד שאז יתקיימו הנבואות...

והנה, אף שבגמ' אמרי' להדיא שנחלקו בזה ריו"ח ור' אבהו, ואילו לדעת הרמב"ם לא פליגי אי"ז קשה, שהרי כבר הבאנו לעיל דברי התי"ט בנזיר (פרק ה') שכתב שכל שאין בזה נפק"מ להלכה רשאי כל אדם לפרש התושבע"פ כפי הבנתו, אף שלא כהתלמוד.

ד. טעמו של הרמב"ם - למה לא יהיו שינויים

10. אגרת תחיית המתים, עמ' שנ"ט-ש"ס

וכן הסתפק עליהם אמרנו, שמאמר ישעיה: "וגר זאב עם כבש" - הוא משל. וזה לא אנחנו לבד אמרנוהו, אבל כבר קדמונו להבנת זה העניין אנשי התבונה מן המפרשים... וסוף הדברים (=של הנביא ישעיה שם) יורה עליו (שאכן פירוש זה הוא הנכון): והוא אומרו (ישעיה יא,ט): "לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי, כי מלאה הארץ דעה את ה'". הנה כבר נתן הטעם בהיותם אז בלתי חומסים ולא מזיקים - לדעתם השם. התראו אתם, קהל ישראל, מי שיש לו שכל, שיהיה האריה בזמננו זה מורה (=לא מכיר בבוראו) ולזה הוא טורף, ואז ישוב וידע מבוראו מה שצריך, וידע שאין ראוי להזיק, וישוב לאכול תבן? הנה נתקיים מה שנאמר (ישעיה כט,יא): "ותהי להם חזות הכל כדברי הספר החתום". אבל אנחנו כבר ביארנו זה בפירוש בספר "מורה הנבוכים". ובחיבור ביארנו ראיתנו גלויה מאמרם, **שימות המשיח אין בהם דבר משינוי סדר בראשית...** ואפשר שיאמר גם כן כי **כשירבה הישוב ותשמן הארץ**² - ימעט נזק בעלי חיים בהתקרב קצתם. כבר זכר זה אריסטו בספר "בעלי חיים" כשנתן טעם סיבת מיעוט היזק בעלי חיים קצתם לקצתם בארץ מצרים. ויהיה גם כן גוזמא כמו שאמרו חכמים זכרונם לברכה: "דברה תורה לשון הבאי" (עיין מו"ב, במז).

11. אגרת תחיית המתים

ואם יאמר אומר: אנחנו נפרש הפסוקים ההם (של דניאל על תחיית המתים) כמו שפירשנו זולתם (בניסים על ימות המשיח)! נאמר לו: המביא לך לפרשה הוא להיות שוב המתים לחיים - בלתי טבע, ותפרש אלו הפסוקים עד שיסכימו לעניינים הטבעיים, וכבר ביארנו ב"מורה הנבוכים" בדברנו בחידוש העולם, **שעם אמונת חידוש העולם יתחייב בהכרח שיהיו המופתים כולם אפשריים**³, ולזה תהיה גם כן תחיית המתים אפשרית. וכל "אפשר" (=דבר שהוא אפשרי במציאות) - **כשתבוא בו הגדת הנביא נאמין ולא נצטרך לפרשו ולא נוציאהו מפשוטו.**

ואמנם נצטרך לפרש (כמשל, את) הדבר שפשוטו נמנע (=סותר את השכל), **כהגשמת השם**, אבל "האפשר" - יעמוד כאשר הוא. ומי אשר ישתדל ויפרש תחיית המתים עד שלא יהיה שם שוב הנפש לגוף - אמנם יעשה זה בהאמינו שהוא

² ספרא בחוקותי א,ב: "והשבתי חיה רעה מן הארץ - ר' יהודה אומר: מעבירם מן העולם. ר' שמעון אומר: משביתן שלא יזקו. אמר ר"ש: אימתי הוא שבחו של מקום? בזמן שאין מזיקים, או בזמן שיש מזיקים ואין מזיקים? אמור בזמן שיש מזיקים ואין מזיקים. וכן הוא אומר: "מזמור שיר ליום השבת" - למשבית מזיקים מן העולם, משביתן שלא יזיקו."

³ מו"ב, כה: "אמונת הקדמות - באופן שרואה אותה אריסטו, שהיא על דרך החיוב ושום טבע אינו משתנה ודבר אינו יוצא מהרגלו - הורסת את התורה מעיקרה, ומכחישה בהכרח כל נס, ומבטלת כל מה שמבטיחה התורה או מאיימת בו... דע שעם האמונה בחידוש העולם נעשים הנסים כולם אפשריים..."

דף מקורות

נמנע מצד השכל, לא ממנהג הטבע. וכן יתחייב בשאר הנפלאות בהכרח. וכל זה (=הניסים) אמנם יהיה נמנע לגמרי (=אינו אפשרי) לפי אמונת קדמות העולם (=ע"פ דעת אריסטו), ומאמין הקדמות - אינו מעדת משה ואברהם עליהם השלום, כמו שבארנו ב"מורה הנבוכים"⁴.

12. מורה נבוכים ב, כה

דע, שהימנעותנו מלדגול בקדמות העולם (ע"פ דעת אריסטו) אינה בגלל הכתוב בתורה שהעולם מחודש. כי אין הכתובים המצביעים על חידוש העולם מרובים מן הכתובים המצביעים על היות ה-לוה גוף, וגם אין שערי הפירוש בענין חידוש העולם נעולים בפנינו ולא נמנעים ממנו, אלא היינו יכולים לפרש כפי שעשינו לגבי שלילת הגשמות. ואולי היה זה הרבה יותר קל והיתה לנו יכולת גדולה יותר לפרש את הכתובים ההם ולהוכיח את קדמות העולם, כפי שפירשנו כתובים ושללנו את היותו יתעלה גוף.

אלא שתי סיבות גרמו לנו לא לעשות זאת ולא להאמין בזאת: האחת, שהיות ה-לוה לא גוף הוכח הוכחה מופתית, ולכן התחייב בהכרח לפרש את כל מה שפשטו עומד בסתירה להוכחה המופתית, וידוע שיש לו בהכרח פירוש; ואילו קדמות העולם לא הוכחה הוכחה מופתית. ולא ראוי אפוא לדחות את הכתובים ולפרשם על סמך העדפת דעה אשר אפשר להעדיף את הפְּכָה בכל מיני העדפות. זאת סיבה אחת...

אם מאמינים בקדמות לפי הדעה השנייה שהבהרנו והיא לדעת אפלטון... אפשר לפרש את הכתובים על פי דעה זאת; ויש פסקאות מסופקות רבות בתורה ובזולתה שניתן להיתלות בהן או אפילו להביא ראיות מהן לדעה זאת. ואולם אין הכרח שיביא אותנו להחזיק בדעה הזאת, אלא אם כן היא היתה מוכחת הוכחה מופתית. אולם באשר לא הוכחה הוכחה מופתית, אין אנו נוטים אל דעה זאת ואין אנו שועים כלל אל אותה דעה אחרת, אלא מפרשים את הכתובים כפשטיהם.

13. אגרת תחיית המתים

וכבר נודע שאנחנו נברח מאוד משינוי סדר בראשית. ואמנם יטעה כל מי שיטעה ממי שקדם או יתאחר (שפירשו את הפסוקים כפשוטם על שינויים קבועים בטבע המציאות) להיותם בלתי מבדילים בין העניינים הנוהגים "מנהג המופת" - והם אשר לא יעמדו כלל ולא יתקיימו, ואמנם היו מפני הצורך⁵ או לאמת נבואה⁶; ובין העניינים הטבעיים הנמשכים תמיד שהם "מנהגו של עולם" אשר יבארו זיכרונם לברכה ויאמרו תמיד (עבודה זרה נד:): "עולם כמנהגו נוהג!" ואמרו (ברכות ס:): "אין מזכירים מעשה נסים", ואמר שלמה (קהלת גיד:): "כי כל אשר יעשה ה-לוהים הוא יהיה לעולם, עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע". הנה כבר התבאר שהעניינים הטבעיים נמשכים תמיד על מנהגיהם, וכבר ביארנו גם כן זה ב"מורה הנבוכים", בדברנו בחידוש העולם.

⁴ מו"נ ב,ג: "דעת כל המאמינים בתורת משה רבנו עליו השלום, היא שאת העולם כולו, דהיינו, כל נמצא זולת ה-ל יתעלה, הביא ה-ל יתעלה לידי מציאות לאחר הִקְעָדָר הגמור והמוחלט... והיא לא ספק עיקר (מעיקרי) תורת משה רבנו עליו השלום. והוא שני לעיקר הייחוד. אל יעלה בדעתך דבר אחר. ואברהם אבינו עליו השלום החל מפרסם דעה זאת אשר העיון הביאו אליה, ולכן קרא "בשם ה' -ל עולם". ועיין הל' תשובה ג,ז; הקדמת הרמב"ם לחלק, היסוד הרביעי, בפרט מה שהוסיף אחר כתיבת המורה.

⁵ יסוה"ת ח,א: "כל האותות שעשה משה במדבר לפי הצורך עשאו... היה צריך להשקיע את המצריים - קרע את הים והצילן בתוכו, צרכנו למזון - הוריד לנו את המן, צמאו - בקע להן את האבן, כפרו בו עדת קרח - בלעה אותן הארץ, וכן שאר כל האותות..."

⁶ מו"נ ב,כח: "שלמה... תירץ את מה שמשנתנה באומרו בסיומו של הפסוק: "וה-לוהים עשה שייראו מלפניו" - וכוונתו לעשיית הניסים."

דף מקורות

14. מורה נבוכים ב, כח

שלמה ציין שמעשים אלה של ה-לוה, כלומר העולם ומה שבו, קבועים ועומדים בטבעם לנצח אף על פי שנעשו. הוא אמר: "כי כל אשר יעשה ה-לוהים הוא יהיה לעולם עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע". הרי שהודיע בפסוק זה שהעולם מעשה ה-לוה ושהוא נצחי. **והוא נתן גם את הטעם לנצחיותו**, והוא דברו "עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע", כי זה הטעם לכך שהוא יהיה לעולם, כאילו אמר שדבר שמשנים אותו אין משנים אותו אלא בגלל חיסרון שבו כדי שיושלם, או כדי לגרוע תוספת שאין צורך בה, **ואילו מעשי ה-לוה, מכיוון שהם בתכלית השלמות ואין אפשרות בהם תוספת ולא חיסרון** קיימים (הם) ועומדים בהכרח כפי שהם, שכן אין מניע שישתנו... מה שהזכיר את שלמות מעשי ה-לוה ושאינו שום אפשרות להוסיף עליהם או לגרוע מהם, את זאת כבר ציין במפורש אדון החכמים באומרו: "הצור - תמים פעלו" **וכוונתו שמעשיו כולם, כלומר בראוי, בתכלית השלמות, אין חיסרון פוגם בהם כלל, ואין בהם עודף ולא דבר שאין בו צורך.**

15. אגרת תחיית המתים

שהמון אנשי התורה הנאהב שבדברים להם והערב לסכלותם, **שישימו התורה והשכל שני קצוות סותרים**, ויוציאו כל דבר נבדל ומפורש מן המושכל ויאמרו שהוא מופת, ויברחו מהיות דבר על מנהג הטבע, לא במה שיסופר ממה שעבר, ולא במה שיראה מזמן העומד, ולא במה שיאמר שיארע לעתיד. **ואנחנו** נשתדל **לקבץ בין התורה והמושכל**, וננהיג הדברים **על סדר טבעי אפשר בכל זה**,⁷ **אלא מה שהתבאר בו שהוא מופת ולא יתכן לפרש כלל**, אז נצטרך לומר שהוא מופת.

16. רמב"ם, הקדמה לפרק חלק, עמ' קל"ח

כתיב: "אל תען כסיל כאַלְתו" וכתב: "ענה כסיל כאַלְתו"? לא קשיא, הא בדברי תורה (=ענה כאיוולתו) הא במילי דעלמא (=אל תען כאיוולתו)... "בדברי תורה" מאי היא? כי הא דיתבי רבן גמליאל, וקא דריש: עתידה אשה שתלד בכל יום, שנאמר: "הרה ויולדת יחדיו". לגלג עליו אותו תלמיד, אמר: "אין כל חדש תחת השמש"?! א"ל: בא ואראך דוגמתן בעוה"ז, נפק אחוי ליה תרנגולת. ותו יתיב רבן גמליאל, וקא דריש: עתידים אילנות שמוציאין פירות בכל יום, שנאמר: "ונשא ענף ועשה פרי" - מה ענף בכל יום, אף פרי בכל יום. לגלג עליו אותו תלמיד, אמר: "והכתיב אין כל חדש תחת השמש"?! א"ל: בא ואראך דוגמתם בעולם הזה. נפק אחוי ליה צלף. ותו יתיב רבן גמליאל, וקא דריש: עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת, שנאמר: "יהי פסת בר בארץ" לגלג עליו אותו תלמיד, ואמר: "אין כל חדש תחת השמש"?! אמר ליה: בא ואראך דוגמתן בעולם הזה, נפק אחוי ליה כמיהין ופטירות, ואכלי מילת - נברא בר קורא.

17. שם

אבל באותם ימים תקל על בני האדם פרנסתם מאוד, עד שבעמל מועט ביותר שיעמול האדם יגיע לתועלת גדולה. וזה הוא ענין מאמרם: "עתידה ארץ ישראל להוציא גלוסקאות וכלי מילת" לפי שבני אדם אומרים כאשר ימצא מישהו דבר מה על נקלה, מוכן: "מצא פלוני לחם אפוי ותבשיל מבושל"... ולפיכך **כעס** זה החכם, האומר זה הדבר, על תלמידו, כאשר לא הבין ממנו זאת הכוונה, וחשב שהדברים כפשוטם, והשיבו כשיעור השגתו, **ולא זו היא התשובה.**

⁷ הסיבה אינה מפני חיסרון אמונה ביכולת ה' לעשות ניסים, או מפני שנס הוא דבר שאינו הגיוני, אלא מפני שחכמת ה' מתבטאת דווקא בסדר ובחוקיות, ובחוסר הצורך לשנות או להתערב בבריאה שברא.

ובעומק: ההמון רואה את הטבע והחוקיות כמובנים מאליהם, וכדבר שמנותק מה-לוה, ועל כן הם חווים את פעולת הבורא דווקא בשינוי מנהגו של עולם. אולם החכם שידע שכל הבריאה היא יצירה -לוהית, הוא נפעל יותר ויותר מהחוקיות המושלמת והמדויקת של היצירה ה-לוהית, שאינה צריכה תיקון ושינוי.

והמקובלים אינם בשינויים העתידיים "תיקון חיצוני" של סדרי בראשית, אלא חלק מהסדר העולמי וממנהגו של עולם. כדלקמן.

ה. הסבר שיטת שמואל והרמב"ם:

18. שבת קנא, ב

"והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ" - אלו ימי המשיח, שאין בהם לא זכות ולא חובה. הסביר הרמב"ם⁸: בימות המשיח יתבטל יצר הרע והבחירה יעשו הטוב בטבע כמלאכים, ולכן לא יהיה תשלום על המעשים. ימות המשיח הם ימי קבלת השכר. **ופליגא דשמואל**, דאמר **שמואל**: אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שיעבוד מלכויות בלבד, שנא': "כי לא יחדל אביון מקרב הארץ".

19. רמב"ם, הקדמה לפרק חלק

והמשיח ימות, ויעמוד תחתיו בנו ובן בנו. וכבר ביאר ה' מותו, אמר: "לא יכהה ולא ירוץ עד ישים משפט" וכו'. ותתמיד ממלכתו התמדה גדולה מאוד, ויאריכו חיי בני האדם גם כן, כי בהסתלק היגונות והתלאות – יארכו החיים. **ואין להרחיק שתתמיד ממלכתו אלפי שנים**, לפי שחכמים (גויים) כבר אמרו, שהקיבוץ המעולה, כאשר יתקבץ – **לא במהרה יפרד**.

20. יד פשוטה, ה' תשובה, הקדמה לפרק ט

מפורש יוצא מדברי רבי יוחנן שהיעודים של הנביאים לימות המשיח הן הן **שכרן** של המהנה תלמידי חכמים מנכסיו וכיו"ב. **על זה** מעירה הגמרא: "ופליגא דשמואל דאמר שמואל אין בין עוה"ז לימות המשיח...". מאחר שכן מוכרח הוא ששמואל סובר כרבי יעקב ש"שכר מצוות בהאי עלמא ליכא", והאי עלמא כולל גם ימי המשיח... בזאת נחלקו רבי יוחנן ושמואל, אבל גם ברור **כי גם שמואל מודה כי "כל הנביאים כולם לא נתנבאו אלא לימות המשיח"...** כמובן שמואל יצטרך לפרש את הנבואות כמשלים על רוב הטובה בעולם הזה בימי המשיח, ורבי יוחנן יוכל לפרשם כפשוטן משום שאף הן מהוות השכר לצדיקים.

21. מורה נבוכים ב, כט

דע אפוא, שבדבריו של ישעיה עליו השלום חוזר הרבה מאוד – ובדברי זולתו מעט – שכשהוא מספר על התמוטטותה של מדינה או על אובדן אומה גדולה, הוא מביע זאת בביטויים כגון: "הכוכבים נפל"..." **כאשר הוא מתאר את דרך שגשוגה של מדינה ואת התחדשותו של אושר, הוא אומר על דרך השאלה שנתווסף אור שמש וירח, והתחדשו שמים והתחדשה ארץ...** "והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתיים כאור שבעת הימים, ביום חבוש ה' שבר עמו ומחץ מכתו ירפא" – כלומר יקיים אחר מפלתם מיד סנחריב הרשע. המפרשים אמרו שבדבריו "כאור שבעת הימים" הוא מתכוון להרבות, כי העיברים מרבים במספר שבע. אך מה **שנראה לי הוא שהוא רומז אל שבעת הימים של חנוכת הבית אשר היו בימי שלמה, שמעולם לא היו לאומה שגשוג, אושר ושמחת הכל כמו שהיו באותם ימים, לכן אמר ששגשוגם ואושרם יהיה כמו באותם שבעה ימים.**

22. רמב"ם ה' תשובה ט, א

והבטיחנו בתורה, שאם נעשה אותה בשמחה ובטובת נפש ונהגה בחכמה תמיד, שיסיר ממנו כל הדברים המונעים אותנו מלעשותה, כגון: חולי ומלחמה ורעב וכיוצא בהן, וישפיע לנו כל הטובות המחזיקות את ידנו

⁸ בפירושו לדברים ל, ו, על הפס': "ומל ה' את לבבך".
כל הזכויות שמורות ©

דף מקורות

לעשות התורה, כגון: שובע ושלוש ורבו כסף וזהב, כדי שלא נעסוק כל ימינו בדברים שהגוף צריך להן, אלא נשב פנויים ללמוד בחכמה ולעשות המצוה, כדי שנזכה לחיי העולם הבא ... וכן הודיענו בתורה, שאם נעזוב התורה מדעת ונעסוק בהבלי הזמן, כעניין שנאמר: "וישמן ישורון ויבעט" שדיין האמת יסיר מן העוזבים כל טובות העולם הזה - שהן חזקו ידיהם לבעוט, ומביא עליהם כל הרעות המונעים אותן מלקנות העולם הבא, כדי שיאבדו ברשעם. הוא שכתוב בתורה: "תחת אשר לא עבדת את ה' וגו' ועבדת את אויביך אשר ישלחנו ה' בך". נמצא פירוש כל אותן הברכות והקללות על דרך זו: כלומר אם עבדתם את ה' בשמחה ושמרתם דרכו משפיע לכם הברכות האלו ומרחיק הקללות מכם עד שתהיו פנויים להתחכם בתורה ולעסוק בה כדי שתזכו לחיי העולם הבא וייתב לך לעולם שכולו טוב ותאריך ימים לעולם שכולו ארוך...

23. אגרת תחיית המתים

ואם הוא על פשוטו, יהיה מופת שיראה בהר הבית לבד, כמו שאמר (ישעיה יא, ט): "לא יראו ולא ישחיתו בכל הר קדשי", ויהיה כיוצא בדבריהם (אבות ה, ד): "לא הזיק נחש ועקרב בירושלים".